

Rafael del Riego, heroi i màrtir de la revolució de 1820: per una nova aproximació biogràfica

Rafael del Riego, hero and martyr of the 1820's revolution: for a new biographical approach

per Víctor Sánchez Martín*

Universitat d'Alacant

RESUM:

Les noves investigacions sobre la biografia de Riego, basades en l'anàlisi de fonts documentals, i les actuals interpretacions historiogràfiques sobre el Trienni Liberal han permès renovar el coneixement de la seua figura. Com a heroi i màrtir, la seua figura va ser objecte de lluites polítiques i historiogràfiques, ja que els autors conservadors van utilitzar la seua actuació personal com a mecanisme de descrèdit de les posicions més avançades del liberalisme. Enfront de la narrativa tradicional, la investigació biogràfica ofereix interpretacions ben distintes per a aspectes suposadament ben coneguts com la seua exaltació política, el seu presumpte republicanisme o la iniciació a la maçoneria a França. D'aquesta manera, la biografia moderna de Riego és més complexa i acurada que les visions tradicionals.

PARAULES CLAU:

biografia, liberalisme, Rafael del Riego, mite, símbols.

ABSTRACT:

New research on Riego's biography has renewed the knowledge of his figure through the analysis of documentary sources and current historiographical interpretations of the Trienio Liberal. As a hero and martyr, his figure was the subject of political and historiographical struggles, as conservative authors used his personal action as a mechanism to discredit the most advanced positions of liberalism. Compared to the traditional narrative, biographical research offers very different interpretations for supposedly well-known aspects such as its political exaltation, its presumed republicanism or the initiation into Freemasonry in France. In this way, the modern biography of Riego is more complex and accurate than traditional views.

KEY WORDS:

biography, liberalism, Rafael del Riego, myth, symbols.

Potser no tothom sap que la figura de Rafael del Riego va ser fonamental per a la revolució espanyola de 1820, ja que l'asturià va liderar el moment icònic del pronunciament a Las Cabezas de San Juan en favor de la Constitució de Cadis. En

Recepció: 11/01/2021. Avaluacions: 14/02/2021, 20/02/2021. Versió definitiva: 19/04/2021.

* Víctor SÁNCHEZ MARTÍN. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1834-4528>

canvi, resulta molt més fàcil que, com a mínim, la ciutadania reconega la música del seu himne, el qual va ser himne oficial d'Espanya durant el Trienni Liberal i la Segona República. Esta dicotomia entre el símbol musical que representa Riego, més conegut, i l'home, desconegut i desfigurat en certa mesura, és un bon punt de partida per tal d'explicar la necessitat de l'anàlisi biogràfica que en aquest treball proposem.

La sobtada fama que Riego va aconseguir a partir del primer de gener de 1820 i la seua omnipresència al Trienni Liberal van fer que la seua figura fora, en principi, ben coneguda al segle XIX. Malgrat això, les investigacions de les últimes dècades demostren que la biografia huitcentista sobre Riego no es va construir amb tota l'objectivitat i suport documental desitjable. A la primera part d'aquest treball analitzem la visió huitcentista sobre Riego per tal de confrontar-la amb les troballes recents que la investigació ens ofereix, ja a la segona part del text. Aquestes noves claus interpretatives han facilitat una renovada aproximació biogràfica al cèlebre liberal asturià, i han emprat proves documentals tradicionalment ignorades, com els seus escrits personals, o desconegudes, com la informació diplomàtica francesa. Així podrem superar les mancances que la historiografia huitcentista ens va llegar respecte del coneixement de Riego i que, per raons molt diverses, han arribat fins als nostres dies en bona part de la historiografia espanyola.

Historiadors i literats: el relat canònic huitcentista sobre Riego

Riego va ser una figura històrica cèlebre, però alhora desconeguda, precisament per una peculiaritat: la seua semblança biogràfica va ser construïda amb poca cura, preferentment per la historiografia moderada, ja que els esforços biogràfics iniciats a l'entorn familiar de l'asturià van fracassar. A Londres, un 8 de gener de 1824 Antonio Alcalá Galiano es va comprometre a escriure una biografia, firmant un contracte amb Miguel del Riego, germà de Rafael i fidel guardià de la seua memòria. No va fructificar eixa labor.¹ Com a resultat, a la dècada de 1820 la figura de Riego únicament havia estat analitzada en estudis parcials que se centaven en la seua actuació al gener de 1820, amb el pronunciament, o bé en la seua mort, els dos elements fonamentals que li atorgaven la condició d'heroi i màrtir, i per tant, resumien la seua vida. Era el cas d'obres com *Rafael del Riego o la España libre*, escrita pel seu amic Francisco Brotons amb la col·laboració del propi Rafael, o les *Memoirs of the life of don Rafael del Riego*, escrites per un anònim militar que ofería un tímida intent biogràfic centrat en el pronunciament i en el context de 1823. Finalment, comptem amb *The last military operations of Rafael del Riego*, escrita pel liberal anglès George Matthewes, que va acompanyar Riego a les seues últimes operacions militars i va compartir amb ell la presó abans de l'execució de l'asturià.

1. E. ASTUR [Enriqueta García Infanzón], *Riego (Estudio histórico-político de la Revolución del año veinte)*, Oviedo, Escuela Tipográfica de la Residencia Provincial de Niños, 1933 (Edició facsímil, Oviedo, Consejería de Educación, Cultura y Deportes del Principado de Asturias, 1984), 149-150 i 154.

Aquests van ser els intents dels seus partidaris per configurar una narrativa estructurada al voltant de la vida del símbol constitucional.²

L'absolutisme triomfant a Espanya explica la poca estima per a una figura injuriada pels reaccionaris i incòmoda per a molts liberals per simbolitzar bona part de les divisions internes d'aquella cultura política. A França va fructificar un nou impuls biogràfic, centrat exclusivament en els moments finals del liberal infortunat, com proven les obres escrites al 1823 i 1827, precedides de notes biogràfiques amb errors importants.³ Els errors eren producte d'haver emprat com a font bàsica d'informació l'obra de Miñano *Histoire de la révolution d'Espagne* (1824). Des d'una perspectiva antiliberal Miñano va traçar un dels primers retrats negatius dotat de la respectabilitat de l'escriptura històrica: «infidèle à son roi, il avait montré les seules vertus compatibles avec les grandes crimes, la valeur et la constance dans l'adversité». Miñano destacava el caràcter orgullós de Riego; envanit pels aduldors que l'envoltaven i excitaven la seua ambició «finirent par lui tourner la tête au point de lui convaincre qu'il était un héros dans toute l'acception du terme». A més, va configurar un relat històric on Riego era acusat veladament de republicanisme. Aquestes acusacions van ser rebutjades per Carlos Mejía, antic redactor de *El Zurriago*, en una semblança biogràfica breu que va dedicar a Riego al 1826, però sense la difusió que va aconseguir l'anterior.⁴

La lluita per redefinir la biografia de Riego i, per tant, la consideració del Trienni Liberal i les raons del seu fracàs, havia començat. Miñano havia sintetitzat les crítiques polítiques rebudes per Riego durant el Trienni Liberal, i el va presentar amb característiques que arriben fins als nostres dies: radical, vanitós, revoltós, poc circumspecte i sospitós de republicanisme. Era un relat versemblant, inclòs en una obra amb un indubtable valor històric, en un moment de lluites i redefinicions respecte del significat de l'experiència del Trienni Liberal. Així, la imatge que es va construir de Riego va estar influïda per les interpretacions de la història del Trienni Liberal i la justificació o crítica de les diverses posicions polítiques de l'etapa.

2. F. BROTONS, *Rafael del Riego o la España libre*, Cádiz, Imprenta de la Sincera Unión del ciudadano J. G. de la Maza, 1822. [S. a.], *Memoirs of the life of Don Rafael del Riego by a Spanish officer*, London, W. J. Partridge, Royal Arcade, Pall-Mall, 1823. G. MATTHEWES, *The last military operations of General Riego; also, the manner in which he was betrayed and treated until imprisoned at Madrid: to which is added, a narrative of the sufferings of the author in prison*, London, Simpkin and Co, 1824.

3. [S. a.], *Procès du Général Raphael del Riego, précédé d'une notice biographique*, Paris, Ponthieu, 1823. [S. a.], *Causes politiques célèbres du XIXe siècle, rédigées par une société d'avocats et du publicistes. Procès du Général Raphael Riégo*, Paris, Langlois, 1827, t. 3.

4. S. MIÑANO BEDOYA, *Histoire de la révolution d'Espagne, de 1820 a 1823, par un espagnol témoin oculaire*, Paris, Imprimerie-Librairie de J. G. Dentu, 1824, t. 1, 201-211; C. LE BRUN [atrib. F. MEJÍA], *Retratos políticos de la revolución de España o de los principales personajes que han jugado en ella, muchos de los cuales están sacados en caricaturas por el ridículo en que ellos mismos se habían puesto, cuando el retratista los iba sacando; con unas observaciones políticas al fin sobre la misma; y la resolución de la cuestión de porque se malogró esta, y no la de los Estados Unidos*, Philadelphia, [s. imp.], 1826, 47-51.

La importància historiogràfica del marquès de Miraflores explica la repercussió de la seua condemna política del Trienni Liberal en la persona de Riego a l'any 1834, quan va afirmar taxatiu que: «las indiscreciones de este, sus trágalas, y la falta de circunspección de las Cortes de 1820 a 1823, contribuyeron más a la caída del Sistema constitucional, que los esfuerzos de Eroles...». El liberalisme moderat va ajustar comptes amb els exaltats culpant-los del fracàs de l'experiència constitucional, com veiem. En aquest sentit, la vida de Riego era representativa de l'actitud culpable dels exaltats i dels excessos comesos a l'època; criticar Riego era útil per desprestigiar el liberalisme exaltat i els seus hereus.⁵

Michael J. Quin, al 1840, va establir un matís que endolcia la crítica. Riego era arrogant, inexpert i envanit, però estenia la responsabilitat als seus aduldors, que havien produït el canvi en qui fins a aquell moment destacava per «su sencillez, su buen natural y su modestia». Riego tenia bones qualitats però, sense experiència, va ser un ingenu enganyat, «rodeado de los hombres de ideas más exageradas, los cuales abusaron vil y escandalosamente de su poca experiencia».⁶ També Bayo, al 1842, va presentar un Riego «encumbrado al azar por uno de esos movimientos casuales de la rueda de la fortuna, carecía de todas las grandes cualidades de un tribuno y de un dictador». Es va confirmar l'interès de conjugar els defectes de Riego i la seua responsabilitat individual amb la responsabilitat del liberalisme exaltat: «con él a la cabeza imaginaron regenerar la España y llevar a cabo desde aquel centro los más peligrosos planes. El que pensaba ser su ídolo era su juguete».⁷

Com veiem, el consens era notable i en tot just huit anys diversos autors de prestigi van oferir una imatge coincident del liberal asturià que explicava convenientment la història política del Trienni i culpava els exaltats d'haver perdut Riego i, amb ell, l'experiència constitucional espanyola. Els historiadors huitcentistes van crear una interpretació biogràfica i política que destacava una actuació personal i política incorrecta, que simbolitzava els errors exaltats: criticar l'actuació de Riego durant el Trienni garantia el desprestigi present de les idees liberals més avançades, de manera que el seu retrat negatiu era també crítica i censura a tot el liberalisme exaltat, passat i present.

En moltes ocasions la crítica estava lligada a l'evolució política del mateix autor, i n'és bona prova el cas de Manuel José Quintana, que havia lloat extraordinàriament Riego durant el Trienni, però tres dècades després va aprofundir el retrat

5. M. PANDO FERNÁNDEZ, *Apuntes histórico-críticos para escribir la historia de la revolución de España desde el año 1820 hasta 1823*, Londres, Ricardo Taylor, 1834, t. 1, XVI.

6. M. J. QUIN, *Memorias históricas sobre Fernando VII, rey de España, publicadas en inglés y francés*, València, Imprenta de Gimeno, 1840, t. 2, pp. 48-50, 55-56 i 91. Probablement es va basar en J. M. CARNERERO, «Apuntes históricos. Noticias de Don Rafael del Riego», dins *Memorias contemporáneas o sea Colección Histórica de sucesos de nuestros días, principalmente los relativos a las grandes escenas políticas de que España es teatro de 30 años a esta parte*, Madrid, Imprenta de Boix, 1838, que garantia les seues afirmacions pel tracte personal mantingut amb l'asturià, malgrat la seua dubtosa trajectòria com a col·laborador de la policia francesa.

7. E. K. BAYO, *Historia de la vida y reinado de Fernando VII*, Madrid, Imprenta de Repullés, 1842, t. 2, 195-197.

negatiu. L'actuació de Riego i els seus partidaris permetia a Quintana criticar als exaltats i la seua aposta decidida per la mobilització popular. L'asturià era presentat com un «hombre extravagante más bien que extraordinario», al qual es veia com un «agitador y revoltoso». La crítica personal era total: «sus talentos no eran grandes, su experiencia era corta, la confianza en sí mismo excesiva, circunspección poca, reserva ninguna» i a més, com a representació del liberalisme exaltat, «se ha equivocado siempre en las ideas que formaba de la cosas y de los hombres, y mucho más en la de sí mismo». El més greu per a Quintana era que els defectes personals de l'asturià havien tingut conseqüències polítiques, perquè eren «una gran parte de nuestras desgracias, y ellos caracterizan muchos de nuestros errores». Així Quintana va culminar el procés de responsabilitat politicopersonal de Riego i els seus partidaris, i van censurar els seus discursos al poble com a mitjà per tal d'obtenir popularitat. L'avversió del liberalisme moderat a la mobilització popular provava que, a més del suposat caràcter de Riego, era la seua pràctica política exaltada l'eix essencial de la crítica.⁸

Davant de la fortalesa d'aquestes visions crítiques, les narratives favorables a Riego van destacar per una debilitat molt cridanera. Al 1835 es va publicar la causa criminal que va condemnar l'asturià, emmarcada en un esforç oficial per recuperar la memòria del símbol afavorit pel govern progressista de Mendizábal. Al 1837 una història del general Riego plena d'errades, aprofitava aquest repunt d'interès per traduir l'obra francesa de 1827 dedicada a l'execució, juntament a una semblança biogràfica breu. Finalment, l'obra que més bé simbolitza l'esforç biogràfic fracassat va ser el llibre inacabat *Memorias históricas del general Riego*. D'autor desconegut i probablement escrit en l'entorn de Miguel del Riego, l'obra tracta la vida de Riego fins a 1821, i les pàgines finals són manuscrites, exposant, novament, les dificultats per completar la tasca. Malgrat això, la documentació històrica emprada evidencia el naixement d'una pulsio documental interessant per tal de rebutjar les narracions consolidades, que únicament es podrien combatre amb proves.⁹

Al 1851, en una obra dedicada a Argüelles, el seu company del pronunciament, Evaristo San Miguel, va criticar la imatge que s'havia consolidat per a Riego. També Ameller i Castillo al 1853 van recordar que les ovacions que va rebre van fer que els seus amics, al poc del triomf liberal, el miraren com a sospitós de «una ambición que no abrigaba ni demostró; ya se le tildaba de ultra-liberal, y por último se

8. M. J. QUINTANA, *Cartas a Lord Holland sobre los sucesos políticos de España en la segunda época constitucional*, Madrid, Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, 1853, 84-86 i 133-135.

9. V. DE SANTOS, *Causa del general Don Rafael del Riego. Publicala Don Vicente de Santos, hijo del defensor del expresado general, y destina su producto liquido para gastos de la presente guerra*, Madrid, Imprenta de D. M. de Burgos, 1835, 107-109 per al decret. P. MATA, R. STIRLING, *Historia del general D. Rafael del Riego, traducida del francés al castellano por los ciudadanos...*, Barcelona, Imprenta Nacional de Saurí, 1837. [S. a.]. *Memorias históricas del General Riego, escritas sobre documentos originales*, [s. l.], Imprenta Corredera baja de San Pablo no 12 [prospecte sense data i manuscrit a partir de la pàgina 80].

le acusó de republicano»¹⁰. Poc després, ja en ple Bienni Progressista, dues obres teatrals elogiaven l'asturià, i constataren una idea fonamental: bona part dels seus partidaris mostraven poc interès per la seua biografia, ja per considerar-se ben coneguda o bé per participar del mateix mite liberal, el qual no necessitava cap indagació històrica.¹¹

A la dècada dels seixanta podem albirar la fi del procés de construcció de la imatge huitcentista de Riego. Lafuente va consolidar la imatge negativa i, malgrat que va precisar algunes dades biogràfiques incorrectes, no va modificar la narrativa dominant, cosa lògica, ja que va comptar amb l'ajuda de dos autors que havien estat íntims de Riego durant el Trienni i als anys seixanta eren ben contraris: Alcalá Galiano y Andrés Borrego. Lafuente va reforçar l'execució com referent fonamental que permetia mitigar les crítiques amb un piadós respecte al màrtir de la llibertat; així que assenyalava que, malgrat defectes com l'absència de talent i el seu caràcter irreflexiu i vanitós, era necessari reconèixer el desig de Riego per la llibertat de la pàtria i la seua generositat. La condició de màrtir garantia el consens i la respectabilitat com a símbol constitucional, alhora que la crítica d'ingenu enganyat permetia la crítica als exaltats.¹²

Va ser fonamental que dues persones molt properes a Riego durant el Trienni consolidaren aquesta poderosa narrativa. Alcalá Galiano va oferir als darrers anys de la seua vida unes reflexions històriques sobre el Trienni i Riego molt diferents d'aquelles que havia escrit al 1820-1823, bona prova de la seua evolució ideològica. Aquest aspecte és important per la influència que la seua obra va tenir en autors com Pérez Galdós i bona part dels historiadors posteriors, pel detall amb què analitza l'època i per la quantitat d'informació, no sempre correcta, que ofereix. Alcalá Galiano va reforçar i aprofundir amb una àmplia varietat d'exemples i detalls el retrat ja conegut, i va aportar credibilitat per la seua proximitat a l'asturià. A les seues *Memorias* va caracteritzar Riego com algú vanitós, impacient, de «no muy agudo ingenio ni sano discurso [...] con perenne inquietud, constante sed de gloria, la cual, consumiéndole, procuraba satisfacerse». En els seus *Recuerdos*, encara que la tràgica mort feia respectable la seua memòria, Galiano recordava amb tota intenció

10. E. SAN MIGUEL, *Vida de D. Agustín de Argüelles*, Madrid, Imprenta del Colegio de Sordo-Mudos, 1851, t. 2, 258-263. V. AMELLER, M. CASTILLO, *Los mártires de la libertad española o sea Historia de las personas notables del partido liberal de nuestro país que han perecido en el cadalso o sucumbido víctima de la tiranía a causa de sus convicciones políticas*, Madrid, Imprenta de Luis García, 1853, t. 2, 252-255 i 291.

11. R. VALLADARES, *Don Rafael del Riego, drama popular, en cinco jornadas y en prosa*, Madrid, Imprenta de C. González, 1854. A. CABRERA, R. DE LA FUENTE, *El triunfo del pueblo libre en 1820: drama histórico contemporáneo en tres actos, original y en verso*, Madrid, Imprenta de C. González, 1856.

12. M. LAFUENTE, *Historia general de España desde los tiempos primitivos hasta la muerte de Fernando VII por Don Modesto Lafuente. Continuada desde dicha época hasta la muerte de Alfonso XII por D. Juan Valera en colaboración con D. Andrés Borrego, D. Antonio Pirala y D. José Coroleu*, Madrid, Imprenta del Banco Industrial y Mercantil, 1865, t. 27, 116-119, 189-193 per al cas de Madrid, 233 i 303-305 per al de Saragossa; la presó i execució, t. 28, 269-271 i 306-308.

«hacer mención de sus buenas prendas, señalar igualmente las faltas enormes que las compensaban y deslustraban, y que tan fatales fueron a la patria». Si tenim en compte que Galiano ha estat fins als nostres dies una de les fonts fonamentals del període, malgrat la distància entre el seu testimoni escrit durant l'època i el que posteriorment va redactar a les seues memòries, podem comprendre la importància d'aquesta qüestió i els dubtes que genera el seu testimoni respecte de Riego.¹³

Un cas semblant el trobem en Andrés Borrego. Molt proper a Riego des de febrer de 1820, pensava que havia mort en defensa d'una causa «a cuya perdición, por desgracia, contribuyeron grandemente sus amigos y él mismo». Atorga a Riego la responsabilitat d'haver pogut salvar el règim constitucional al 1822; quan li va proposar una modificació constitucional per reforçar el poder executiu, l'asturià es va negar perquè li estava demanant «que me haga dictador, que sofoque la voluntad de nuestros amigos y eso estaría en contradicción con todos mis antecedentes». Les errades en les dades biogràfiques de Riego proven, una vegada més, que l'interès biogràfic era inferior al polític, ja que allò que es buscava era, primer de tot, demostrar que els errors del Trienni Liberal eren «hijos de nuestra inexperiencia política y en gran parte imputables a los extravíos del partido cuyas deficiencias me cabe el dolor de conmemorar».¹⁴

La imatge construïda sobre Riego era clara, versemblant, i, a més a més, atractiva, per encaixar perfectament en l'arquetip de l'heroi romàntic i el màrtir de la llibertat. Riego havia estat representat en l'àmbit iconogràfic sota el cànon napoleònic, com van estudiar Castells i Roca. Havia mostrat el seu compromís amb la idea liberal, havia arriscat la vida per tal de restaurar la Constitució i havia mort defensant-la; tot això el va convertir en símbol de la idea liberal, com va analitzar Raquel Sánchez.¹⁵ Així, totes aquestes narracions van oferir des del discurs històric materials per als novel·listes. Ponz al 1864 i particularment Pérez Galdós al 1877 van exemplificar el pas de Riego al món literari. Galdós va difondre el retrat negatiu ja conegut, tant en la caracterització del personatge com en la narració dels seus últims moments. No va ser l'únic. També Baroja al 1914 va presentar Riego com un radical perillós, republicà i maçó. No hi havia dubte del triomf social de la imatge que s'havia configurat a la dècada de 1830.¹⁶

13. A. ALCALÁ GALIANO, *Memorias de D. Antonio Alcalá Galiano, publicadas por su hijo*, Madrid, Imprenta de Enrique Rubiños, 1886, t. 1, 478-479; *Recuerdos de un anciano*, Madrid, Librería de Perlado Páez, 1913, 270.

14. A. BORREGO, «El General Riego y los revolucionarios liberales», dins *La España del siglo XIX, colección de conferencias celebradas en el Ateneo*, Madrid, Librería Antonio San Martín, 1886, 342, 350 i 369-382.

15. I. CASTELLS, J. ROCA, «Napoleón y el mito del héroe romántico. Su proyección en España (1815-1831)», *Hispania Nova* 4, 2004, 62-80. R. SÁNCHEZ, «El héroe romántico y el mártir de la libertad: los mitos de la revolución en la España del siglo XIX», *La Albolafia: Revista de Humanidades y Cultura* 13, 2018, 47-53.

16. M. PONZ, *¡Riego!: novela histórica nacional*, Madrid, Juárez y Compañía, 1864. B. PÉREZ GALDÓS, *El Terror de 1824*, Madrid, Imprenta de José María Pérez, 1877. P. BAROJA, *Los caminos del mundo, Memorias de un hombre de acción*, Madrid, Caro Raggio, 1976.

Ni tan sols aquells que veien amb simpatia Riego van abordar una investigació històrica rigorosa, que podia ser problemàtica si el que es buscava era una utilització política del mite. En el primer centenari de la mort de l'asturià, Alberola reforçava la idea de Riego com un republicà *avant la lettre*, amb un presentisme notable. Soldevilla al 1927 també simpatitzava amb el màrtir de la pàtria i víctima de l'absolutisme, la condició que concitava més consens.¹⁷ D'altra banda, la literatura popular va recuperar la figura de Riego per tal de centrar-se en la seua execució: els aspectes més truculents garantien vendes i la difusió en la cultura popular, àvida d'històries tràgiques d'ascensos i caigudes d'herois infortunats. Com hem analitzat, la producció teatral i literària sobre Riego va experimentar un interès renovat entre 1923 i 1936, que no va ser acompanyat per una preocupació per la indagació biogràfica, predominant la novel·la històrica i les col·leccions de baix cost centrades en crims cèlebres i lluites polítiques. De fet, Montero Alonso va fer accessible a tothom el relat de Pérez Galdós amb dues senzilles novel·les aptes per al consum popular i Cánovas Cervantes va oferir al 1930 una novel·la històrica, marcada totalment pel present, en la qual Riego és utilitzat fonamentalment per criticar la monarquia.¹⁸

Al 1930, just un segle després que comencessin a establir-se els relats canònics al voltant del liberal, la història semblava clara. Màrtir polític del liberalisme, condició que li atorgava respectabilitat, no es podien ocultar els errors polítics i personals greus de Riego i els seus companys exaltats, causa fonamental de la caiguda del règim constitucional, segons aquests relats. A més a més, ja al segle XX, amb el descrèdit de la monarquia, es recuperava el símbol liberal, plenament carregat de significats polítics útils per a la lluita del present, cosa que feia innecessària tota recerca històrica; Riego era un símbol útil i poc importava si no podia identificar-se de manera rigorosa amb el republicanisme present, perquè el seu himne ja complia aqueixa funció.¹⁹ La vida de l'asturià era aparentment ben coneguda i podia ser encaixada perfectament amb els interessos de les diverses posicions polítiques que la van tractar, mentre la proliferació d'obres literàries evidenciava que la figura s'endinsava poc a poc en la llegenda.

17. G. ALBEROLA, *Don Rafael del Riego 1820-1823 (Centenario Glorioso)*, Alacant, Martínez-Pinna, 1923. F. SOLDEVILLA, *Los hombres de la Libertad. Semblanzas históricas contemporáneas*, Primera Serie, Madrid, Librería Fernando Fe, 1927.

18. V. SÁNCHEZ, «De revolucionario republicano a católico conservador. El mito de Riego en la literatura, el teatro y la historiografía durante la Dictadura de Primo de Rivera y la II República (1923-1936)», dins A. GONZÁLEZ (coord.), *No es país para jóvenes. Actas del Encuentro de Jóvenes Investigadores de la Asociación de Historia Contemporánea*, Vitòria, Instituto Valentín de Foronda, 2012; J. MONTERO ALONSO, *La ejecución de Riego*, Madrid, La Novela Viva, Prensa Moderna, 1928; *Himno y marcha fúnebre de Riego*, Madrid, La Novela Política, Prensa Gráfica, 1930; S. CÁNOVAS CERVANTES, *El pronunciamiento de Riego. Otra vez la Constitución de 1812*, Madrid, Editorial del Norte, 1930.

19. V. SÁNCHEZ, «Riego y su himno en la política simbólico-nacional de la II República», dins A. BARRIO, J. DE HOYOS, R. SAAVEDRA (coord.), *Nuevos horizontes del pasado. Culturas políticas, identidades y formas de representación. Actas del X Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, Santander, Ediciones de la Universidad de Cantabria, 2011.

La indagació documental moderna i l'escriptura biogràfica

A la dècada de 1930 trobarem tres autors que, des de posicions ben distintes, van exposar una preocupació per l'aportació de nous documents a la biografia de Riego, en bona mesura per la seua intenció de criticar la visió dominant. A l'any 1931, Carmen de Burgos, des de posicions polítiques netament republicanes, com explicitava el mateix subtítol de l'obra, va plantejar una narració romàntica i militant en la qual s'aportaven materials documentals nous per rebutjar la imatge huitcentista, encara que mostrava grans mancances en l'àmbit científic. L'objectiu poc dissimulat era vincular la lluita liberal de 1820 amb la II República, i això va provocar la resposta, un any després, del capellà Zoilo Méndez. Aquest també va comptar amb aportacions documentals importants i més rigor que l'autora anterior per tal de criticar l'acusació d'irreligiositat a Riego, va posar l'accent en el seu caràcter cristià, i va rebatre la visió republicana que havia ofert De Burgos. Era evident el seu intent esforçat per atreure la figura de Riego al camp catòlic; no obstant això, la seua gran aportació va ser percebre el caràcter injustificat de certes crítiques poc fonamentades i ser capaç de replicar amb la documentació que no havia estat utilitzada fins al moment. Méndez va parlar amb justícia d'una «història documental de Riego».²⁰

Amb limitacions pròpies del seu caràcter militant, aquests dos autors mostraven un nou interès biogràfic, fins al moment minoritari, caracteritzat per l'aportació de noves proves documentals i la revisió crítica de les fonts. El procés renovador va culminar en la fonamental obra d'Eugenia Astur, la primera biografia documentada completa sobre l'asturià. Les fonts aportades i l'esforç objectiu, malgrat l'afecte familiar, fan d'aquesta obra una referència fonamental en els estudis sobre l'asturià. La guerra civil va acabar amb aquesta fructífera via, i van retornar les utilitzacions polítiques del símbol Riego per a un present convuls, com es pot comprovar a la biografia dramàtica teatral de Balbontín, estrenada al 1936, on trobem un Riego netament republicà, en un reflex polititzat del personatge galant i enamoradís de la sarsuela estrenada al 1933.²¹

El franquisme no va ser època propícia per abordar l'estudi del liberalisme, ideologia perillosa i aliena per al règim, molt menys quan els relats més exagerats havien presentat Riego com un republicà, maçó i perillós irreligiós. Hauríem d'esperar fins a la Transició perquè continuara la investigació amb dues vies principals. Per una banda, alguns historiadors van mostrar la vigència extraordinària de la

20. C. DE BURGOS, *Gloriosa vida y desdichada muerte de Riego (Un crimen de los Borbones)*, Madrid, Biblioteca Nueva, 1931. Z. MÉNDEZ, *Los siglos de Oro de Tuña, cuna de ilustres varones de la nobleza asturiana*, Lluarca, Talleres Gráficos Heredera R. P. del Río, 1932, en particular el segon llibre, *Historia documental de Riego o sea su ascendencia paterna y materna, su vida, persecución, muerte y actuales descendientes de familia*.

21. ASTUR, *Riego...*; J. A. BALBONTÍN, *La canción de Riego. Biografía dramática con un prólogo y tres actos; cada uno de estos dividido en tres cuadros*, Barcelona, Ediciones Boreal, 1936. J. EMBÚN, A. DE SALVADOR, *Riego (el caudillo de la libertad). Estampa lírica de 1800 en tres actos y cinco cuadros, en prosa y verso*, Madrid, Talleres tipográficos AF, 1933.

imatge huitcentista fins als nostres dies; va ser el cas de Comellas, Moreno Alonso i Ramírez, per posar alguns exemples. Tots tres, amb perspectives distintes i aportacions valuoses en les seues obres, ofereixen una imatge de Riego directament extreta dels relats clàssics, que confirmen el seu èxit. En el cas d'Artola, la seua mirada renovadora sobre el Trienni no va arribar a la figura de Riego, analitzada sota la interpretació clàssica. També Parente, malgrat la seua visió positiva del liberal, manté moltes interpretacions tradicionals. És fonamental constatar, per tant, que encara als nostres dies la visió huitcentista sobre Riego es manté vigent, malgrat les investigacions que han ofert noves perspectives.²²

D'altra banda, diversos historiadors van defensar la necessitat d'una revisió de les interpretacions clàssiques del segle XIX mitjançant l'estudi crític d'aquestes obres i el treball en arxius i biblioteques. Va ser indubtablement l'enyorat Gil Novales l'iniciador d'aquesta revisió crítica sobre la història del Trienni Liberal i la figura de Riego.²³ La Parra, Fuentes, Cardona o Stites van continuar eixes noves línies que afavorien un coneixement més complet de l'època i exposaven de manera evident les limitacions de les interpretacions tradicionals sobre Riego.²⁴ D'aquesta manera, el camí obert per Astur i establert completament per Gil Novales va adquirir carta de naturalesa, com proven les investigacions esmentades a la segona part d'aquest treball.

Als nostres dies la recuperació del prestigi de l'escriptura biogràfica des dels anys noranta no ha de fer-nos oblidar com la historiografia espanyola, ja siga la més conservadora o la més progressista, ha estat reticent al component d'història política que té tota biografia. Com va ressaltar Fuentes, la biografia històrica mo-

22. J. L. COMELLAS, *Los primeros pronunciamientos en España*, Madrid, CSIC, 1958 i «Tres hombres de su tiempo que cambiaron la historia», dins VV. AA., *Las individualidades en la Historia. Actas de las II Conversaciones Internacionales de Historia Universidad de Navarra*, Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra, 1985, 239-241. DE BURGOS, *Gloriosa vida...* (estudio introductorio de Manuel Moreno Alonso), Sevilla, Renacimiento, 2013. P. J. RAMÍREZ, *La desventura de la libertad. José María Calatrava y la caída del régimen constitucional español en 1823*, Madrid, La Esfera de los Libros, 2014. M. ARTOLA, *La España de Fernando VII*, Madrid, Espasa-Calpe, 1999, 538-540. G. PARENTE, *Apuntes biográficos del general Rafael del Riego*, Madrid, Congreso de los Diputados, 2013.

23. De l'obra extensa que va dedicar al Trienni, destaquem únicament: A. GIL NOVALES, *Las sociedades patrióticas (1820-1823): las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos*, Madrid, Tecnos, 1975; *Rafael del Riego. La revolución de 1820, día a día. Cartas, escritos y discursos*, Madrid, Tecnos, 1976; *El Trienio Liberal*, Madrid, Siglo XXI, 1980; *Diccionario Biográfico del Trienio Liberal*, Madrid, El Museo Universal, 1991, i *Diccionario Biográfico de España, 1808-1833: de los orígenes del liberalismo a la reacción absolutista*, Madrid, Fundación Mapfre, Instituto de Cultura, 2010.

24. E. LA PARRA, *Los Cien Mil Hijos de San Luis. El ocaso del primer impulso liberal en España*, Madrid, Síntesis, 2007; J. F. FUENTES, «Yo nada valgo'. Rafael del Riego y la revolución liberal española», dins M. PÉREZ LEDESMA, I. BURDIÉL, *Liberales eminentes*, Madrid, Marcial Pons Historia, 2008; G. CARDONA, *A golpes de sable: los grandes militares que han marcado la historia de España*, Barcelona, Ariel, 2008; R. STITES, *The four horsemen: riding to liberty in post-Napoleonic Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

derna exigeix de l'historiador situar el personatge en el context històric, i analitzar, per tant, problemàtiques de l'època, i valorar el paper de l'individu a la història o la importància fonamental de la narració com a mecanisme explicatiu. També La Parra recordava les peculiaritats de l'escriptura biogràfica i com els historiadors no destacaven tant com seria necessari el paper que juga l'atzar, les circumstàncies inesperades o les decisions personals més o menys meditades.²⁵

Superades les prevencions, el treball biogràfic ens ha permès comprendre millor, entre d'altres, l'època que ens ocupa, com proven investigacions dedicades a personatges tan importants com Ferran VII, Isabel II, Romero Alpuente o el comte de Toreno. Aquests treballs han ofert diverses claus interpretatives importants pel que fa a la nostra aproximació a la biografia de Riego.²⁶ En aquesta valorem que, com a mite i símbol de la revolució liberal espanyola, la seua imatge va ser objecte d'una lluita política, i per això la seua biografia ha format part més aviat d'un debat ideològic que històric. Era, per tant, necessari escriure una biografia històrica moderna que, en primer lloc, contrastara documentalment les afirmacions consolidades per la historiografia huitcentista, que valorara críticament les fonts i seguira el camí obert per Astur i Gil Novales, entre d'altres. En segon lloc, era necessari oferir noves aportacions documentals, que retornessin a les fonts primàries de l'època; tant espanyoles com europees. Finalment, la biografia històrica de Riego havia d'estudiar els processos de sociabilitat i politització annexos, a més de la construcció històrica del seu mite com a heroi romàntic. A continuació oferirem una breu síntesi d'algunes troballes obtingudes a la nostra revisió crítica sobre la biografia de l'asturià.

Un presoner conspirador contagiado de liberalisme i maçoneria a França?
(1808-1819)

Al nostre estudi biogràfic de Riego hem constatat la rellevància dels anys que van del 1808 al 1819²⁷. Nascut al 1784, a l'inici de la Guerra de la Independència Riego tenia vint-i-quatre anys. Guàrdia de corps des de 1807, gràcies al seu origen familiar noble, va exercir molt poc de temps l'ofici militar, perquè al 1808 va ser fet presoner a la batalla d'Espinosa de los Monteros i va estar reclòs a França fins a la

25. J. F. FUENTES, «La biografía como experiencia historiográfica», *Cercles: revista d'història cultural* 10, 2007, 37-56. E. LA PARRA, «La biografía de una persona importante», *Estudis: Revista de Història Moderna* 30, 2004, 57-72. Un estat actual de la qüestió, a I. BURDIEL, R. FOSTER (coord.), *La historia biográfica en Europa: nuevas perspectivas*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2015.

26. E. LA PARRA, *Fernando VII: un rey deseado y detestado*, Barcelona, Tusquets, 2018. I. BURDIEL, *Isabel II: una biografía (1830-1904)*, Madrid, Santillana, 2010. A. GIL NOVALES, *Juan Romero Alpuente. Historia de la revolución española y otros escritos*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1989. J. VARELA, *El conde de Toreno. Biografía de un liberal (1786-1843)*, Madrid, Marcial Pons, 2005. V. SÁNCHEZ, *Rafael del Riego, símbolo de la revolución liberal*, tesi doctoral, Universitat d'Alacant, 2016.

27. SÁNCHEZ, *Rafael del Riego...*, 73-223.

fi de 1813. Aquests anys eren constantment despatxats en unes poques línies perquè Riego encaixava perfectament en l'arquetip del presoner de guerra espanyol que, com un foli en blanc, després de la seua arribada a terres franceses s'iniciava en el liberalisme i la maçoneria i retornava transformat. No hi havia cap interès en la indagació documental, i fins i tot els autors antimaçònics van considerar el seu cas representatiu dels presoners retornats. Per a Vicente de la Fuente, Riego era un bon exemple d'oficial caigut a les xarxes de la maçoneria a França, on havia après les idees republicanes. Tirado y Rojas va oferir un anàlisi molt semblant.²⁸

Ja al segle XX Menéndez Pelayo va confirmar sense dubte que els oficials presoners «habían vuelto de Francia catequizados en su mayor número (Riego, San Martín, etc.), por las sociedades secretas». Marañón també va reforçar eixa idea: «volvían los prisioneros de Francia contagiados de un jacobinismo exaltado». La conseqüència més evident d'esta idea era situar l'origen del liberalisme espanyol en un contagi ideològic de l'estranger, de manera que a França estaria l'origen de la revolució de 1820. També Comellas, des de la historiografia acadèmica, va apuntar que les idees revolucionàries van arribar a Espanya «en gran parte por los ex prisioneros procedentes de Francia, que allí se contaminaron de masonería». Riego era el presoner prototípic i això explicava sense dubtes la seua participació a la revolució de 1820, ja previsible des de 1814. Aquesta visió arriba fins als nostres dies, com es comprova al diccionari biogràfic de la Real Academia de la Historia.²⁹

Enfront d'aquestes visions, els treballs del desaparegut recentment Jean René Aymes ja van destacar la distància entre la documentació i les interpretacions tradicionals sobre els presoners, i advertien que la recerca de moments de conversió i destí ideològic, encara que molt còmoda per als historiadors, era reduccionista i ben poc explicativa. Aymes va demostrar que els presoners espanyols a França llegend fonamentalment obres religioses, proclames patriòtiques espanyoles i llibres tècnics militars, i no autors com Voltaire o Rousseau. A més, va constatar que la maçoneria francesa no estava en bones condicions per exercir proselitisme entre els presoners espanyols, ja que estava vigilada i dirigida pel règim napoleònic. També Ferrer Benimeli va exposar que les lògies maçòniques de presoners conegudes amb referències documentals es van donar entre els afrancesats i no entre els patriotes, com era el cas de Riego.³⁰

28. V. DE LA FUENTE, *Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en España, y especialmente de la franc-masonería*, Lugo, Imprenta de Soto Freire, 1870, t. 1, 201-203, 209 i 309-314; M. TIRADO Y ROJAS, *La masonería en España: ensayo histórico*, Madrid, Imprenta de Enrique Maroto y Hermano, 1893.

29. M. MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, Madrid, Librería Católica, 1882, t. 3, 496; G. MARAÑÓN, *Españoles fuera de España*, Madrid, Austral, 1947, 47-49. Els dos són citats per J. R. AYMES, *Los españoles en Francia (1808-1814): la deportación bajo el primer imperio*, Madrid, Siglo XXI, 1987, 8-13. COMELLAS, *Los primeros pronunciamientos...*, 124-126. «Rafael del Riego», *Diccionario biográfico electrónico*, Real Academia de la Historia, accés a <https://dbe.rah.es>.

30. AYMES, *Los españoles en Francia...*, 165-167, 194 i 205-209; J. A. FERRER BENIMELI, *Masonería española contemporánea*, Madrid, Siglo XXI, 1980, t. 1, 23-26, 120, 126 i 140.

No comptem de moment amb proves que l'asturià es convertira al liberalisme o la maçoneria durant la seua estada a França, com defensaven fins i tot bona part dels seus partidaris. Mentre no trobem noves proves, hem de tornar la mirada al context de la família Riego i la seua educació universitària com a vector explicatiu del seu liberalisme. Son pare, Eugenio Antonio del Riego, era un clar exponent de la petita noblesa asturiana que va participar amb entusiasme tant en la difusió dels valors de la Il·lustració com en la primera època constitucional espanyola. A casa dels Riego es reunien diversos il·lustrats i probablement la biblioteca familiar estava ben assortida. A més, Rafael va cursar estudis universitaris a la Universitat d'Oviedo, de la qual coneixem bé els rics fons bibliogràfics amb què comptava la seua biblioteca.³¹ Per tant, és difícil suposar que va ser més fàcil per a ell iniciar-se al liberalisme en la presó francesa i no en l'entorn familiar i educatiu a Espanya, com ja apuntava Gil Novalés en tractar la qüestió amb Aymes.³²

A més, l'atenció a la trajectòria personal de Riego durant el Sexenni Absolutista ha exposat amb claredat que l'asturià ni va ser un presoner sospitós ni va ser un conspirador de primera hora. De fet, més aviat sembla que va intentar acomodar-se dins l'absolutisme restaurat i ho va aconseguir perquè la seua trajectòria socioprofessional va ser indubtablement bona fins al 1817. Riego es va graduar com a tinent coronel al maig de 1815. Un mes després va ser nomenat per a l'Estat Major de l'exèrcit de Navarra i Guipúscoa que es va enfrontar al retornat Napoleó. Allí va coincidir i es va relacionar amb bona part de l'oficialitat del batalló d'Astúries (els germans San Miguel, Arco Agüero i Fernando Miranda), i es va inserir en una xarxa de sociabilitat militar que va tenir un paper conspiratiu destacat al pronunciament de 1820. Aquests ascensos s'expliquen pel suport que els Riego rebien tradicionalment dels Valdés, amb qui compartien vincles familiars i de veïnatge. Antonio Valdés, antic ministre de Marina amb Carles IV, i el seu nebot Cayetano Valdés els van ajudar amb les seues col·locacions, com va reconèixer Miguel del Riego. És un aspecte fonamental per tal de valorar l'intent de Riego d'inserir-se dins de l'exèrcit absolutista durant el Sexenni, operació per a la qual va comptar amb l'ajuda de la seua família.³³

La situació difícil de l'exèrcit durant el Sexenni Absolutista, al costat dels canvis polítics fonamentals produïts al període 1808-1814, van fer que molts militars desenvoluparen una consciència política favorable al liberalisme. L'asturià i els seus companys van patir a partir de 1817 les conseqüències d'un exèrcit exhaust econòmicament, al qual s'aplicava reforma rere reforma. En aquest sentit, el procés de

31. F. CARANTOÑA, *Revolución liberal y crisis de las instituciones tradicionales asturianas*, Gijón, Silverio Cañada, 1989, 60-65; D. MATEOS, «El siglo XVIII. La Universidad de Oviedo y el reformismo ilustrado», dins J. URÍA, C. GARCÍA, A. TERRÓN (ed.), *Historia de la Universidad de Oviedo*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 2008, 238-241 i 249-251.

32. GIL NOVALES, *Rafael del Riego...*, 14.

33. V. SÁNCHEZ, «Rafael del Riego en Las Cabezas de San Juan: el nacimiento de un héroe», dins M. CHUST, J. MARCHENA, *Los ecos de Riego en el mundo hispano*, Madrid, CEPC, en premsa; M. DEL RIEGO, *Apuntes genealógicos*, 1837, Biblioteca Nacional d'Espanya, Manuscrits, Fons família Riego, Mss. 20.270, doc. 163.

politització dels militars va quedar lligat a l'empitjorament de la seua situació socioeconòmica i als debats interns generats pels constants pronunciaments. També el de Riego.³⁴ Així hem d'interpretar que, desitjós de millorar la seua carrera militar perjudicada per una llarga captivitat a França que el va privar d'ascensos, decidira allistar-se a l'Exèrcit d'Ultramar a l'abril de 1819 com a tinent coronel, sota l'amenaça de perdre l'ascens si no s'embarcava en direcció a Amèrica.³⁵

Davant l'arquetip huitcentista que ens ofería un Riego ja ben construït com a liberal i maçó des d'inicis de 1814, podem percebre els dubtes i els intents per inserir-se en l'exèrcit absolutista. Malgrat totes les consideracions tradicionals de l'asturià com un conspirador format a la presó francesa, tot apunta que fins al 8 de juliol de 1819, amb l'intent fallit de pronunciament per la Constitució de Cadis al Palmar, Riego no va intervenir de manera directa en els projectes contraris a l'absolutisme. Segons Miranda i San Miguel, conspiradors declarats en aquest moment, Riego va ser iniciat en la conspiració només uns pocs dies abans del 8 de juliol, amb un paper poc important. En el posterior fervorós compromís revolucionari de Riego, probablement va ser fonamental el fracàs de la conspiració del Palmar i les presons dels seus amics, els germans San Miguel i Arco-Agüero. Per tant sembla molt probable que la seua conscienciació política estiguera marcada per les xarxes de sociabilitat militar, les amistats i els avatars socioprofessionals del període i, no tant, per una conversió a la maçoneria i liberalisme a França, de la qual no comptem amb proves.³⁶

Finalment, el mateix Riego als seus escrits personals no refereix actuacions favorables a les idees liberals abans de juliol de 1819. Precisament al Trienni, al cim de la seua imatge constitucional, quan més fàcil era recrear una trajectòria de conspirador liberal, únicament va dir que a partir del 8 de novembre de 1819, amb la seua arribada a Las Cabezas de San Juan com a segon comandant del batalló d'Astúries, és quan es va implicar decididament en la conspiració. L'atzar l'havia destinat a una de les unitats militars més decidides pel pronunciament just després del fracàs del Palmar, quan més necessaris eren els nous conspiradors decidits.³⁷

34. V. SÁNCHEZ, «El Ejército», dins P. RÚJULA, I. FRASQUET (ed.), *El Trienio liberal (1820-1823). Una mirada política*, Granada, Comares, 2020, 131-136, per a una síntesi de l'època i la bibliografia clàssica sobre l'època.

35. MÉNDEZ, *Los siglos...*, t. 2, 38. ASTUR, *Riego...*, 118; F. RAMOS OLIVER, «La trayectoria militar de Rafael del Riego», *Revista de Historia Militar* 112, 2012, 314-316.

36. F. MIRANDA, E. SAN MIGUEL, *Memoria sucinta de las operaciones del Ejército Nacional de San Fernando, desde su alzamiento en 1º de enero de 1820, hasta el restablecimiento total de la Constitución política de la monarquía*, Madrid, Imprenta de Collado, 1820, 11-12. F. MIRANDA, *Memoria sobre el levantamiento y operaciones de la primera división del Ejército Nacional al mando del comandante general D. Rafael del Riego desde 1º hasta 26 de enero de 1820*, Sevilla, Imprenta Mayor, 3-4.

37. R. DEL RIEGO, *Relación empezada de las ocurrencias desde el primero de enero de 1820 hasta la jura de la Constitución*, 1821, Biblioteca Nacional d'Espanya, Manuscrits, Fons família Riego, Mss. 20.270, doc. 156.

El silenci de Riego respecte de la seua actuació durant el Sexenni Absolutista queda explicat en bona part amb aquestes informacions que exposen els seus intents per progressar dins l'exèrcit absolutista, i trenquen amb la continuïtat revolucionària del relat arquetípic. Els silencis biogràfics i els buits documentals no poden ser superats amb un plantejament teleològic, com ja prevenia Le Goff. Sense noves proves documentals no podem afirmar que el Riego de 1814 s'assemblava tant al que coneixem de 1820, i així trenquem amb la il·lusió biogràfica, com recordava Bourdieu³⁸. L'anàlisi de la vida de Riego durant el Sexenni Absolutista, període al qual s'havia dedicat una atenció escassa, prova que la linealitat biogràfica no hi és normalment i per tant hem d'acceptar els atzars, els dubtes i la possibilitat de canvi en tot moment. En el cas de Riego, és evident que, de moment, únicament tenim proves d'un compromís polític tardà.

El radical exaltat i republicà: actuació individual i imatge política al Trienni Liberal (1820-1823)

El Trienni Liberal és el període més conegut de l'actuació pública de l'asturià, i precisament per això la indagació biogràfica ha de fer front a una doble dificultat: l'actuació de Riego està totalment interferida pel debat polític i per la indubtable potència de la seua imatge mítica, element en disputa per als diversos grups liberals. Les societats patriòtiques, la premsa o els diputats al Congrés van oferir interpretacions diverses i plurals de les seues actuacions, sempre sota el prisma d'una aferrissada divisió política del liberalisme. A continuació oferim unes breus pinzellades sobre afirmacions tradicionals que els estudis recents sobre el Trienni i Riego han matisat o revisat, i remetem a la bibliografia específica per al desenvolupament d'aquestes qüestions que, per l'extensió d'aquest treball, tractarem de manera molt esquemàtica per mostrar com han enriquit els debats que afecten la biografia de l'asturià.

En primer lloc, ens aturem al 1820, un any en el qual les investigacions actuals han exposat com la imatge de Riego es va configurar sota l'arquetip de l'heroi liberal, símbol popular del pronunciament i de la Constitució, com van estudiar Roca o La Parra.³⁹ A més a més, coneixem amb detall l'accelerat procés d'heroïtzació individual de Riego. A l'inici de 1820 formava part dels «Héroes de la Isla», amb Quiroga, Arco-Agüero, López Baños i O'Daly; amb aquells va compartir una celebritat col·lectiva inicial que es va mostrar insostenible per la seua popularitat diferent. Als pocs mesos únicament Riego i Quiroga es disputaven la primàcia simbòlica del grup. Quiroga, líder formal del pronunciament, quedava enfrontat a un Riego que augmentava constantment la seua popularitat per una actitud vigilant sobre

38. J. LE GOFF, *Saint Louis*, París, Gallimard, 1996, 6-20; P. BOURDIEU, «La ilusión biográfica», *Razones prácticas. Sobre la teoría de la acción*, Barcelona, Anagrama, 1997, 76 i 82.

39. J. ROCA, «Las imágenes en la cultura política liberal durante el Trienio (1820-1823): el caso de Barcelona», *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo* 10, 2002, 191-194; LA PARRA, *Los Cien mil.*, 241-249.

l'aplicació del sistema constitucional. Tot això va garantir la seua primacia individual des de l'estiu de 1820, i va enfosquir Quiroga en diverses polèmiques públiques que exposaven alhora les diferències personals entre els dos militars i l'enfrontament polític entre el liberalisme moderat del gallec i l'exaltat de l'asturià. Els successos de setembre de 1820 a Madrid, provocats per la dissolució del Ejército de la Isla que l'asturià comandava, van certificar la primacia de Riego com a símbol, tot i que va ser destituït de la capitania general de Galícia en un moment de greu conflicte polític entre els liberals moderats i els exaltats.⁴⁰

El conflicte polític de setembre de 1820 és fonamental en totes les semblances biogràfiques, habitualment presentat com una decisió personal de Riego motivada per la seua vanitat. Encaixava amb la narrativa de l'heroi caigut en la temptació cesarista o amb la de l'ingenu enganyat pels aduldors. Hui dia, gràcies a les investigacions de Morange i Carantoña, que avancen la divisió del liberalisme al Sexenni Absolutista, podem analitzar aquest succés com un episodi més de la divisió i ruptura pública entre les posicions liberals moderades i les exaltades. La divisió, existent com a mínim des de finals del Sexenni, esclata al setembre de 1820, un cop s'esgota el consens liberal per una discrepància fonamental: la necessitat de la tropa armada, comandada per Riego, com a garantia revolucionària i, alhora, com a pressió al poder constituït. Com han assenyalat Rújula i Chust, es debatia si la revolució ja estava feta o encara calia la mobilització.⁴¹

L'actuació negociadora de Riego a Madrid per tal d'evitar la dissolució queda inclosa en almenys tres processos històrics d'importància: la divisió política liberal, la negociació dels límits de la revolució i les facultats legals que les Corts tenien per tal de controlar el poder executiu, ben estudiada aquesta última problemàtica per Blanco Valdés. A més, Riego es va convertir en vector de la mobilització col·lectiva dels grups exaltats partidaris de recolzar-se al poble per garantir que no es produís una involució política. En aquest sentit Pinilla va analitzar com els sectors populars més mobilitzats van protestar amb força després de la derrota política de Riego.⁴²

Els moderats consideraven que la revolució havia acabat i que la resistència a la dissolució era un acte intolerable de desobediència. A les Corts es va començar

40. V. SÁNCHEZ, «Creación, construcción y dudas sobre la imagen del héroe revolucionario y del monarca constitucional en 1820», dins E. GARCÍA, M. MORENO, J. MARCUELLO (ed.), *Culturas políticas monárquicas en la España liberal*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2013, 71-78.

41. C. MORANGE, *Una conspiración fallida y una Constitución nonnata (1819)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006; F. CARANTOÑA, «El difícil camino hacia la monarquía constitucional: 1820, del pronunciamiento a la revolución», dins M. CANTOS, A. RAMOS (ed.), *Conspiraciones y pronunciamientos: el rescate de la libertad (1814-1820)*, Cádiz, Universidad de Cádiz, 2019, 113-147; P. RÚJULA, M. CHUST, *El Trienio Liberal. Revolución e independencia (1820-1823)*, Madrid, Los Libros de la Catarata, 2020, 50-53.

42. R. BLANCO VALDÉS, *Rey, Cortes y fuerza armada en los orígenes de la España liberal, 1808-1823*, Madrid, Siglo XXI, 320-323; S. PINILLA, «1820-1821: Riego mueve Madrid. Nuevas brisas en el viejo repertorio de acción colectiva en la España del siglo XIX», *Res Publica* 16, 2006, 89-91.

a construir la imatge negativa de Riego mitjançant els influents discursos de Martínez de la Rosa, Argüelles i Toreno, qui va recordar que algú «mal aconsejado, ha perdido un nombre tan envidiado de los buenos». Va ser la primera vegada en què es va parlar de complots republicans i aquests discursos van ser reiterats als relats posteriors de la historiografia moderada.⁴³ Aspectes com la imprudència, la vanitat i el cesarisme van ser ben subratllats, i van generar tota una lluita publicista al setembre i octubre de 1820 fins a la recuperació de la unitat entre els liberals. Aquesta es va recuperar davant l'actuació anticonstitucional de Ferran VII el 9 de novembre, quan va intentar nomenar capità general de Castella la Nova a José de Carvajal sense la corresponent signatura ministerial. Si la ruptura de la família liberal va afectar la imatge de consens de Riego, la reconciliació li va garantir novament la respectabilitat, encara que la concòrdia s'havia trencat, com havia provat la batalla periodística i de fullets.⁴⁴

Si des de setembre de 1820 Riego va quedar associat a les posicions exaltades, els esdeveniments de setembre de 1821 van confirmar aquesta idea. Al 1821 es mostra novament l'entrecruament entre la vida de Riego i els principals moviments polítics i socials de l'època. Riego va ser nomenat capità general d'Aragó al novembre de 1820, i va recuperar cert consens la seua figura, encara que ja havien sorgit discursos crítics. Riego n'era ben conscient d'això, cosa que explica els seus desitjos de retirar-se de la vida política i la seua preocupació per intentar controlar la seua imatge pública: es comunicava amb Brotons, que li escrivia una biografia, i ell mateix va començar a escriure una relació dels esdeveniments més importants de la seua vida pública, i va començar al juliol de 1819. Eixe esforç autobiogràfic s'ha de connectar amb la confessió als seus amics més propers, com Mendizábal o Borrego, del seu desig d'abandonar la vida política.⁴⁵

El 29 d'agost es va descobrir a Saragossa una suposada conspiració republicana que va implicar l'asturià, per la seua relació amb un exiliat francès, Cugnet de Montarlot, i un destacat liberal local, Francisco Villamor. Riego va ser implicat sense proves en la conjura, i com a resultat va ser destituït i destinat a Lleida; com no es va provar la seua culpabilitat, molts ho van considerar una maniobra del govern. Segons Rújula i Chust, «todo apunta a que Riego fue víctima de una trama urdida por los círculos contrarrevolucionarios zaragozanos». En aquest cas, a més de la pròpia dimensió local del conflicte, ben estudiada per Rújula, trobem una dimensió internacional, exposada per Nagy i Sánchez, en la qual l'anàlisi de la documentació diplomàtica ha exposat com la destitució de Riego va ser una con-

43. Pel que fa a l'impacte de la crisi a les Corts i les visions al voltant de l'actuació de Riego, vegeu *Diario de Sesiones de Cortes*, 4/09/120, 812 i 817-818 per al fonamental discurs de Toreno; 7/09/1820, 866-877 per als discursos d'Argüelles, Martínez de la Rosa i les referències a la república, a 855-856 i 870.

44. SÁNCHEZ, «Creación, construcción...», 80-86, per a la polèmica a les imprentes; la dimensió política entre els grups liberals i els debats periodístics, a «Que nada importa que yo sufra'o la servidumbre de Riego: mito y lucha política entre moderados y exaltados durante el Trienio Constitucional», *Ayer*, en premsa.

45. *El Espectador*, 03/05/1821 i 17/05/1821; ASTUR, *Riego...*, 361-365.

cessió del govern espanyol al francès. L'aspecte nacional, marcat pel context electoral de 1821, ha estat analitzat per Carantoña; el govern, decidit a intervenir en les eleccions, va considerar que Riego afavoria els candidats exaltats⁴⁶.

L'entrecruament de problemàtiques diverses en els successos de Saragossa ofereix més vectors d'anàlisi, i confirma la inserció de la biografia històrica dins d'altres problemàtiques històriques i que es pot establir un fructífer diàleg entre l'escriptura biogràfica i la històrica local, electoral o internacional. La nova destitució va estar acompanyada de protestes per tot el país, i va alimentar una mobilització exaltada que va utilitzar Riego com a arma contra el govern mitjançant les processons amb el seu retrat per tota la geografia espanyola. Aquestes processons van exposar les contradiccions entre Riego i els seus partidaris, i van oferir noves clivelles a les interpretacions tradicionals, ja que el liberalisme exaltat va utilitzar el símbol Riego en defensa dels seus interessos polítics, per damunt de l'opinió de l'asturià.

Trobem l'inici del procés al setembre de 1821, marcat pels incidents a Madrid el dia 18, i un notable creixement al 24 d'octubre, dia de Sant Rafel, bona prova d'una mobilització exaltada de primer ordre que permetia el conflicte simbòlic amb el poder local controlat pels moderats, i emprava recursos com el cant de *l'himne de Riego* o el *Trágala*, els vives a Riego, les processons cíviques o el passeig de retrats de l'asturià. El paper de les societats patriòtiques i la mobilització exaltada va activar el moviment *comunero*, escissió radical de la maçoneria que també va buscar en la figura de Riego un element identitari bàsic, com han exposat Ruiz o Bustos.⁴⁷

Riego era conscient que el control de la seua imatge pública s'havia escapat de les seues mans. Les reticències que va mostrar al passeig del seu retrat i la clara defensa de la via electoral mostren un personatge allunyat dels retrats tradicionals. Quan Riego va descobrir els disturbis del 18 de setembre a Madrid, va publicar a la premsa una petició demanant que, per tal d'evitar la desunió dels liberals, no li feren més homenatges que pogueren derivar en alteracions de l'ordre públic. Així començava a marcar distàncies amb els seus partidaris més radicals, mentre la docilitat davant el càstig personal i polític el va inserir a l'arquetip del màrtir polític. Amb la seua obediència a les disposicions governamentals va garantir l'èxit de la narrativa del «màrtiri vivent», i es va convertir en un heroi que pateix un gran so-

46. RÚJULA, CHUST, *El Trienio...*, 58-59; P. RÚJULA, *Constitución o muerte. El Trienio Liberal y los levantamientos realistas en Aragón (1820-1823)*, Saragossa, Edicions de l'Astral, 2000, 19-25 i 50-69; L. NAGY, «Un conspirateur républicain-démocrate sous la restauration: Claude-François Cugnet de Montarlot. Origine de l'élaboration d'une culture révolutionnaire», *Annales historiques de la Révolution Française* 370, 2012, 131-156; SÁNCHEZ, «Que nada importa...»; F. CARANTOÑA, «Las elecciones de 1821, primer ensayo de competición de partidos en el constitucionalismo liberal español», *Historia Constitucional* 21, 2020, 77-83.

47. GIL NOVALES, *Las sociedades patrióticas...*, t. 1, 457-469 hi analitza amb detall la conflictivitat a Sevilla, un bon exemple de les mobilitzacions; PINILLA, «1820-1821...», 92-95 per al cas de Madrid; M. RUIZ, *El liberalismo exaltado. La confederación de comuneros españoles durante el Trienio Liberal*, Madrid, Fundamentos, 2007; S. BUSTOS, *La nación no es patrimonio de nadie. El liberalismo exaltado en el Madrid del Trienio Liberal (1820-1823): Cortes, Gobierno y opinión pública*. Tesi doctoral, Universidad Autónoma de Madrid, 2017, 22-36.

friment a causa de les crítiques i calúmnies rebudes pels seus enemics amb l'objectiu de posar en dubte la seua virtut pública, com defineix Pierre Marie Delpu. El cas de Guglielmo Pepe, analitzat per aquest autor, exposa la importància que els estudis transnacionals recents tenen per tal de comparar l'impacte de la celebritat en els herois de la revolució espanyola de 1820, un procés que té importants similituds amb els seus homòlegs europeus.⁴⁸

Els dos moments crítics analitzats –1820 i 1821– influeixen en l'evolució personal i política de Riego. Al 1822 observem l'augment de les contradiccions que es produeixen entre ell i els seus partidaris més radicals, que utilitzen amb un èxit notable la seua imatge com a símbol i esperança d'una actuació bonapartista per tal d'aprofundir en les reformes del règim constitucional. La distància entre l'actitud de Riego i l'actuació que esperaven els seus partidaris radicals es va accentuar; l'asturià va mostrar una gran preocupació perquè els seus actes públics no pogueren ser interpretats com a favorables a les interpretacions radicals. Va ser elegit diputat per Astúries al desembre de 1821, i això va reforçar la seua intenció d'afavorir la unió entre els liberals. Ho va mostrar amb la seua estada a Barcelona, a inicis de 1822, estudiada per Roca en un bon exemple de la importància que la història local ha tingut en un millor coneixement de les actuacions de l'asturià. Allí va conèixer l'exiliat italià Fiorilli, que defensava la necessitat d'un dictador, considerat legítim si assegurava el triomf de la revolució; una idea que molts partidaris de Riego compartien.⁴⁹

Riego va ser conscient d'aquest procés, i això explica la seua resposta personal i política, molt més moderada que la imatge oferida tradicionalment. Com hem analitzat, es va reconciliar públicament amb Argüelles i Canga Argüelles, va planificar la seua arribada a Madrid en companyia del moderat Cayetano Valdés per evitar una recepció multitudinària com la rebuda al 1820 i va plantejar la seua presidència de les Corts al març de 1822 com una oportunitat per afavorir la unió liberal. Malgrat els comentaris habituals dels autors huitcentistes sobre la seua actuació a les Corts, la seua pràctica com a diputat i president del Congrés va ser elogiada fins i tot per l'ambaixada francesa a Espanya, que contradiu afirmacions clàssiques respecte del seu sectarisme com a president o l'exaltació que va dirigir les seues actuacions. En aquest sentit, la documentació diplomàtica francesa ha permès rebutjar idees ben arrelades respecte de la seua pràctica política.⁵⁰

48. *El Espectador*, 03/10/1821; P. DELPU, «Eroi e martir. La circolazione delle figure celebri della rivoluzione napoletana nell'Europa liberale, 1820-1825», *Rivista storica italiana* 130-2, 2018, 590 i 604-66.

49. J. ROCA, *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*, Lleida, Pagès Editors, Fundació Noguera, 2011, 100-109; «Democracia y federalismo internacional. Del exilio liberal italiano a los exaltados españoles», dins I. FERNÁNDEZ (ed.): *Constituciones en la sombra. Proyectos constitucionales españoles (1808-1823)*, Oviedo, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales-In Itinere, 2014, 115-116 i 126-127.

50. V. SÁNCHEZ, «El héroe revolucionario en el Parlamento. La labor como diputado de Rafael del Riego (1822-1823)», dins D. REPETO (coord.), *Las Cortes de Cádiz y la Historia Parlamentaria*, Cadix, Universidad de Cádiz, 2012, 607-618.

Davant la seua constatada actuació, bona part dels seus partidaris li van demanar una intervenció providencial per solucionar els problemes del règim constitucional. La contradicció entre una actuació personal autolimitada als mitjans legals, menys coneguda, si no voluntàriament oblidada en molts casos, i les demandes més radicals dels seus partidaris van permetre construir la biografia canònica huitcentista. Però, no és possible sostenir per més temps les visions de Riego com a furibund exaltat i republicà quan, d'acord amb Ferran VII, just després de l'intent de colp d'estat absolutista del 7 de juliol de 1822, va sol·licitar als seus partidaris que no donaren més vives amb el seu nom ni cantaren el *Trágala* per tal d'evitar disturbis i provocacions.⁵¹ Amb gestos tan clars i públics com aquests, ben coneguts per autors com Bayo, únicament des de la malvolença o la confusió, interessada o no, entre l'actuació de Riego i la dels seus partidaris s'han pogut defensar les interpretacions que presentaven l'asturià com un radical republicà.

I és ben cert que, difós a la premsa, el gest en favor de la unió liberal no va ser ben rebut per part dels seus partidaris més radicals. Al desembre de 1821 *El Zurriago* s'havia preguntat «¿dónde está Riego?», i responia que «está descansando: / está dormidito: / ¿y cuándo despierta? / despierta, angelito». Després de la presidència de Riego, al març de 1822, *La Tercerola* indicava en una guia per a forasters que aquell vivia al carrer «del Sordo». Riego va assistir així al procés de radicalització del procés revolucionari, ben palès a mitjans del 1822, quan *El Zurriago* acusava els diputats exaltats de les Corts per «estarse quietecitos rascándose las p...iernas» en lloc d'atacar al Ministeri Martínez de la Rosa i *La Tercerola* afirmava que la contrarevolució era més propera per la inacció exaltada.⁵²

En aquest sentit, els estudis sobre la premsa radical iniciats per Gil Novales i Morange han estat fonamentals, ja que ens han ofert una fructífera via d'estudi del pensament dels seguidors més radicals de Riego, els quals estaven encoratjats en part pels interessos diplomàtics francesos.⁵³ També els recents estudis dedicats a la cultura política del liberalisme exaltat han ajudat a comprendre millor la difícil posició de Riego i altres dirigents davant la divisió liberal. Autors com Ruiz, Bustos, Carantoña o Roca han exposat la pluralitat de posicions polítiques que tradicionalment s'havien unificat i simplificat dins de la categoria d'exaltat, i Roca ha proposat recentment la utilitat de distingir entre liberals exaltats, cas de Riego o San Miguel, i liberals radicals, que cada vegada coneixem millor.⁵⁴

51. BAYO, *Historia de la vida...*, t. 2, 352-353; *El Espectador*, 10/07/1822.

52. *El Zurriago*, n. 18, 15 i n. 49, 1; *La Tercerola*, n. 13, 13 i n. 15, 6-7.

53. A. GIL NOVALES, «Los colaboradores de El Zurriago y de La Tercerola», *Bulletin Hispanique* 74 (1-2), 1972); C. MORANGE, «¿Quién financió El Eco de Padilla y El Independiente?», *Trienio* 8, 1986; A. ROMERA, *El Zurriago (1821-1823). Un periódico Revolucionario* (Selección, estudio y notas de Ángel Romera), Cadis, Ayuntamiento de Cádiz, 2005; V. SÁNCHEZ, «Afrancesados, moderados, exaltados, masones y comuneros: periódicos y periodistas ante el conflicto político en la prensa de Madrid durante el Trienio Liberal (1820-1823)», *El Argonauta Español* 17, 2020.

54. RUIZ, *El liberalismo...*; BUSTOS, *La nación...*; F. CARANTOÑA, «La izquierda liberal en el reinado de Fernando VII», dins S. SÁNCHEZ (ed.), *Estudios sobre el republicanismo histórico en España. Luchas políticas, constitucionalismo y alcance sociocultural*, Oviedo, Real Instituto de Estu-

És en aquesta clivella que es va obrir dins el liberalisme exaltat on hem de situar una actuació personal i política de Riego, cosa que mai haguérem sospitat d'haver seguit acríticament els testimonis huitcentistes, que identificaven plenament les posicions polítiques d'un suposat bloc exaltat (hui sabem que molt plural) amb les d'un Riego arquetípic que s'assimilava plenament amb aquest. Després de l'intent de colp d'estat del 7 de juliol augmenten les crides a una intervenció providencial de Riego per part particularment dels *comuneros*, com hem analitzat. Mentrestant, l'asturià va reforçar el seu perfil legalista i de consens, però els seus intents eren seguits per noves crides a l'acció, també entre els exiliats, com exposen els treballs de Nagy. Com va afirmar Fuentes, la identificació de Riego amb el mite napolèonic va confirmar que aquest representava «una idea de pueblo en armas, una mística revolucionaria y una sensación de tutela cívico-militar sobre las instituciones representativas; en suma, una especie de jacobinismo a la española».⁵⁵

Rebutjada la intervenció providencial, hem d'esmentar breument que Riego va participar com a referent polític dins la maçoneria en els moments finals del règim constitucional. En va fer un ús clarament polític, a l'estil de les societats patriòtiques, i va expressar poc interès pel cerimonial secret o la confrontació amb la societat rival comunera. Segons Alcalá Galiano, havia estat nomenat Gran Maestre de la maçoneria al novembre de 1822. Ferrer Benimeli avança el nomenament fins al 1821, i segueix la historiografia maçònica. El cas és que Riego no va arribar a Madrid fins a febrer de 1822, per tant, si el nomenament es va produir abans, devia ser honorífic. Els estudis recents han exposat com les societats secretes, ben poc secretes durant el Trienni, van permetre, primer de tot, l'articulació de grups polítics; així quan els membres menys moderats es van separar de la maçoneria, va sorgir la comuneria i defensava un liberalisme més radical, com expliquen Chust i Rújula. També Simal ha confirmat que la lluita ideològica entre els exaltats, evidenciada en la rivalitat entre les societats secretes, es va viure en termes conspiratius.⁵⁶

La divisió interna del liberalisme exaltat entre maçons i *comuneros* va afectar Riego perquè ambdues societats secretes van voler comptar amb el seu suport i ascendent moral. Amb la seua actuació, ell va mostrar que el seu compromís polític amb el liberalisme exaltat no representava una defensa de les posicions més radicals i exclusivistes; tampoc un compromís sectari amb la maçoneria. Si abandonem la tesi conspirativa, podem avaluar l'actuació de Riego des d'una perspectiva política i no en clau de lluita societària, de la que ell, per cert, es va abstenir tot el possible; malgrat que presidia les sessions de la maçoneria, era assidu parti-

dios Asturianos, 2017, 51-84; J. ROCA, «Liberales exaltados republicanzados en la prensa de Barcelona del Trienio Liberal», *El Argonauta Español* 17, 2020.

55. V. SÁNCHEZ, «De la exaltación virtuosa y los verdaderos liberales: Riego ante la fractura del liberalismo exaltado durante el Trienio Constitucional (1822-1823)», *Pasado y Memoria* 22, 2020, 129-154; L. NAGY, «L'emissaire de charbonnerie française au service du Trienio Liberal», *Historia Constitucional* 15, 2014, 223-254; FUENTES, «Yo nada...», 30.

56. ALCALÁ GALIANO, *Memorias...*, t. 2, 348-349; FERRER BENIMELI, *Masonería española...*, t. 1, 142-144; RÚJULA, CHUST, *El Trienio...*, 38-39; J. L. SIMAL, «Conspiración, revolución y contrarrevolución en España, 1814-1824», *Revista Storica Italiana* 130-2, 2018, 543-545.

cipant a la societat patriòtica Landaburiana, centre polític dels comuns. Com hem defensat, la seua actitud conciliadora o la primacia que va atorgar a les eleccions com a mecanisme de canvi del sistema exposen un eclecticisme interessant que cercava una posició de centralitat liberal; si va defensar Ferran VII, i va demanar que a les societats patriòtiques terminaren els crims contra el rei, també es va identificar amb la posició comunera respecte de les responsabilitats del procés judicial del 7 de juliol, i va considerar que era necessari fer justícia als alts càrrecs implicats. Ell mateix va difondre a la premsa amb claredat la seua posició de centralitat: «Riego es amante de la libertad, y enemigo de pasteles; pero que no es amante de desórdenes, ni de los que los promueven».⁵⁷

Riego estava convençut que, davant una situació d'emergència del sistema constitucional, amenaçat tant a l'interior com a l'exterior, el paper dels vertaders liberals havia de ser el de treballar per la unió. Es va mostrar còmode amb aquest paper tutelar i no va dubtar a matisar el seu liberalisme exaltat, suprimint determinats elements simbòlics (els vives, el *Trágala*) per afavorir una exaltació dins dels límits constitucionals, i es va qualificar de defensor de la Constitució i va posar l'accent en els processos electorals. Aquest procés personal i polític de limitació exaltada, o moderació, si volem, més que mostrar un Riego desactivat políticament per les crítiques del liberalisme moderat, potser ens mostra l'originalitat del seu plantejament polític, cimentat en una experiència biogràfica agredolça al Trienni, que, no obstant això, li havia reservat un paper simbòlic de primer ordre que ell mai va rebutjar.

Conclusions

El 19 de febrer de 1823 l'actuació de Riego va simbolitzar la complexitat de la seua figura històrica. El mateix dia que les Corts clausuraven les sessions, el rei va exonerar el govern encapçalat per San Miguel però uns disturbis el van portar a rectificar la mesura. Artola apunta l'organització maçònica dels disturbis, amb la participació d'alguns comuns, dividits entre aquells que van demanar la tornada dels ministres exonerats i aquells que es mostraven en contra de la maçoneria fins al punt de donar suport a l'actuació de Ferran VII. Tres dies abans, Riego havia recordat públicament a la premsa que maçons i *comuneros* eren tots dos defensors de la Constitució, un clar intent per afavorir la reconciliació entre les dues societats. En un moment de gravetat extrema per la imminent invasió francesa, Riego va defensar les atribucions del rei perquè estaven reflectides en el text constitucional; com Pecchio va assegurar, va intentar tranquil·litzar al poble des del balcó de l'ajuntament: «by asserting that after all, the Constitution conceded the right of changing his ministers at will, to the king».⁵⁸

57. SÁNCHEZ, «De la exaltación...». *El Espectador*, 01/01/1823; *Nuevo Diario de Madrid*, 01/01/1823 i *El Universal*, 31/12/1822. GIL NOVALES, *Las sociedades patrióticas...*, t. 1, 710-712 per a l'anàlisi de les sessions a la Landaburiana.

58. BAYO, *Historia de la vida...*, T. 3, 59-62; ARTOLA, *La España...*, 618-620; *El Universal*, 16/02/1823; G. PECCHIO, *Journal of military and political events in Spain during the last twelve*

L'heroi de la revolució, el furibund exaltat i republicà segons les versions més exagerades de la historiografia huitcentista, va justificar a Ferran VII quan, exercint les seues atribucions constitucionals, va fer caure el govern de l'exaltat San Miguel, íntim amic de Riego, per cert. Això va representar una coincidència amb les postures comuneres radicals, però el seu suport immediat al trasllat de la cort a Sevilla, ens presenta Riego també defensant la postura del govern San Miguel i la maçoneria. Constatat el seu compromís constitucional fins a l'últim moment en la lluita contra els invasors francesos i la renúncia a l'exili, la seua mort va confirmar a l'opinió pública europea la importància de la seua figura, com exposa Sanz.⁵⁹

Les investigacions esmentades en aquest breu treball exposen un Riego molt més complex que el que es va presentar al segle XIX, ja que cercava una centralitat liberal incòmoda per a les posicions més maximalistes de maçons i comuners, de moderats i exaltats. No va ser l'únic, però, que va lluitar per la unitat liberal, encara que la historiografia vuitcentista i els seus ressos actuals mai ho van considerar així i el van presentar com a arquetip de radicalisme exaltat. Si uns veien l'asturià com un radical republicà, la historiografia més militant el va fer símbol de l'esperança republicana.

En conclusió, Riego va patir l'encreuament de diverses problemàtiques en les quals mai va poder acontentar-los a tots, i va experimentar les contrarietats de la celebritat i la divisió política al voltant de la seua imatge pública; malgrat els seus desitjos d'unió, la seua imatge s'utilitzava per mobilitzar en sentits diversos i contradictoris. Després de la seua mort, ja convertit en símbol i màrtir de la revolució espanyola de 1820, va quedar subjecte a les lluites polítiques i historiogràfiques.

months. With some introductory remarks on the present crisis by Edward Blaquiere, London, G. and W. B. Whittaker, 1824, 80-83; DE SANTOS, *Causa del general...*, 64, exposa que Riego va assenyalar que havia reforçat la guàrdia de palau, «habiendo además salido al balcón a exhortar al pueblo para que se retirase» com a defensa en la seua causa criminal. Els membres del consistori madrileny i altres testimonis van confirmar aquesta declaració a les autoritats absolutistes.

59. G. SANZ, «El internacionalismo de D. Rafael del Riego», *Trienio: Ilustración y liberalismo* 69, 2017, 85-95.